

BE-A0510_005256_005548_FRE

Inventaris van het archief van het Ministerie
van Openbare Werken. Bestuur der
Gebouwen. Kaarten en plattegronden van
rijksgebouwen, 1860-1982

Het Rijksarchief in België
Archives de l'État en Belgique
Das Staatsarchiv in Belgien
State Archives in Belgium

This finding aid is written in French.

DESCRIPTION DU FONDS D'ARCHIVES:.....	5
Raadpleging en gebruik.....	6
Voorwaarden voor de raadpleging.....	6
Voorwaarden voor de reproductie.....	6
Toegangen.....	6
Aanwijzingen voor het gebruik.....	6
Geschiedenis van archiefvormer en archief.....	8
Archiefvormer.....	8
Naam.....	8
Geschiedenis.....	8
Bevoegdheden en activiteiten.....	9
Organisatie.....	11
Archief.....	14
Geschiedenis.....	14
Verwerving.....	15
Inhoud en structuur.....	16
Inhoud.....	16
Selecties en vernietigingen.....	16
Toekomstige aangroei/aanvullingen.....	16
Ordering.....	16
 DESCRIPTION DES SÉRIES ET DES ÉLÉMENTS.....	 19
I. Bestuur der gebouwen.....	19
A. Kaarten en plattegronden van rijksgebouwen.....	19
1. Provincie Brabant.....	19
a. Gemeente Brussel.....	19
1 - 5 Algemeen Rijksarchief, Museum voor Moderne Kunst, Koninklijk Museum voor Schilderkunst, Koninklijke Bibliotheek (Museumplein). 1881- 1912, 1929.....	19
7 - 11 Belgische Geologische Dienst (Leopoldpark). 1936-1939.....	19
16 - 23 Hoofdbestuur van de Post en het Zeewezen (Leuvenseweg). 1896- 1904.....	20
27 - 40 Jubelparkpaleizen (Jubelpark). 1887-1910.....	21
45 - 52 Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België - kloostervleugel en Janletvleugel (Leopoldpark). 1881-1906.....	22
53 - 74 Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België (vanaf 1948: Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen) - torengedouw (Leopoldpark). 1930-1970.....	22
76 - 78 Koninklijk Paleis - Hotel Bellevue (Paleizenplein). 1897-1913, 1924- 1928.....	24
84 - 85 Ministerie van Financiën (Wetstraat 9-11 en Henri Beyaertstraat 5). 1896-1903.....	25
86 - 87 Ministerie van Justitie (Hertogstraat 55). 1891-1911.....	25
90 - 109 Ministerie van Landsverdediging - Militair Hospitaal (Kroonlaan). 1954-1965.....	25
110 - 113 Ministerie van Nijverheid en Arbeid (Dwarsstraat 1, nu: Wetstraat). 1895-1899.....	26
120 - 126 Paleis der Natie (Wetstraat). 1885-1906.....	27
127 - 133 Posterijen en Telegrafie (Muntplein). 1885-1890.....	28

135 - 137 Provinciebestuur (Eikstraat). 1907-1908.....	28
139 - 141 Rekenhof (Koningsplein). 1893-1920.....	28
142 - 143 Rijksplantentuin (Kruidtuinlaan). 1898-1907.....	29
144 - 145 Rijkswachtkazerne mobiel legioen (Generaal Jacqueslaan). [20ste eeuw].....	29
b. Andere gemeenten.....	29
148 - 164 Anderlecht - Kuregem, Veeartsenijschool. 1891-1912.....	29
170 - 175 Ukkel, Koninklijke Sterrenwacht. 1882-1907.....	31
2. Provincie Henegouwen.....	31
3. Provincie Limburg.....	31
4. Provincie Luxemburg.....	31
5. Provincie Namen.....	31
180 - 181 Stad Namen, provinciebestuur. 1883-1886.....	31
6. Provincie Oost-Vlaanderen.....	32
186 - 192 Gent, Rijkscentrum voor Wetenschappelijk Onderzoek van het Ministerie van Landbouw en van het Ministerie van Nationale Opvoeding. 1980-1982.....	32
7. Provincie West-Vlaanderen.....	32
B. Documentatie.....	33

Description du fonds d'archives:

Nom du bloc d'archives:

Ministère des Travaux publics. Administration des Bâtiments. Cartes et plans des bâtiments de l'Etat

Période:

1860 - 1982

Numéro du bloc d'archives:

BE-A0510.1822

Etendue:

- Etendue inventoriée: 11.96 m
- Dernière cote d'inventaire: 198.00

Dépôt d'archives:

Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume

Raadpleging en gebruik

VOORWAARDEN VOOR DE RAADPLEGING

De raadpleging van dit archief is onderworpen aan de bepalingen van de Archiefwet van 24 juni 1955 (zoals gewijzigd door de Wet van 6 mei 2009), de Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonlijke gegevens en de Wet van 11 april 1994 inzake de openbaarheid van bestuur. Concreet betekent dit dat voor de raadpleging en eventuele reproductie van archiefbescheiden jonger dan 30 jaar de uitdrukkelijke toestemming van de Regie der Gebouwen vereist is. Voor archiefbescheiden ouder dan 30 jaar is een dergelijke toestemming niet vereist.

VOORWAARDEN VOOR DE REPRODUCTIE

Voor de reproductie van archiefstukken gelden de voorwaarden en tarieven van toepassing in het Rijksarchief. Wanneer een stuk niet mag worden gereproduceerd, dan wordt dit meegedeeld bij het aanvragen van het archiefnummer aan het scherm.

TOEGANGEN

Jammer genoeg zijn er in het archief van het Bestuur der Bruggen en Wegen of van het Bestuur der Gebouwen geen lijsten of overzichten aangetroffen, die het mogelijk zouden maken om snel en eenvoudig één welbepaalde kaart of één specifieke plattegrond terug te vinden. Bovendien beschikten de auteurs van de voorliggende toegang niet over de tijd om een inventaris op stukniveau op te stellen. Voor de gebruiker zit er dus voorlopig niets anders op dan voor elk gebouw(encomplex) alles door te nemen.

AANWIJZINGEN VOOR HET GEBRUIK

De gebruiker dient er zich bewust van te zijn dat dit bestand één geheel vormt met de eveneens in het Algemeen Rijksarchief bewaarde, maar afzonderlijk geïnventariseerde dossiers van het Bestuur der Bruggen en Wegen met betrekking tot rijksgebouwen uit de periode 1832-1927: deze dossiers kunnen met behulp van een gepubliceerde toegang opgezocht en opgevraagd worden.¹ Deze toegang dateert uit 1939 en is dus verouderd, maar al bij al is het perfect mogelijk om de bijhorende dossiers snel en eenvoudig terug te vinden. De kaarten en plattegronden vormen samen met de dossiers een primordiale bron voor de studie van de ligging, indeling en architecturale stijl van de nationale overheidsgebouwen in de tweede helft van de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw. Bovendien kan aan de hand van de

1 COSEMANS A. en LAVALLEYE J., op. cit., pp. 116-118 en p. 123.

omgevingsplannen ook hun inplanting en hun impact op het stedelijk weefsel nader bestudeerd worden. Tot slot kunnen ze ook van groot nut zijn voor restauratieprojecten. Uiteraard moet de gebruiker er rekening mee houden dat niet alle ontwerpen effectief gerealiseerd zijn.

Geschiedenis van archiefvormer en archief

ARCHIEFVORMER

NAAM

Ministerie van Openbare Werken. Bestuur der Gebouwen.

GESCHIEDENIS

Het Ministerie van Openbare Werken was vanaf de oprichting in 1837 tot de opheffing in 1990 verantwoordelijk voor de bouw, het onderhoud en het beheer van (bepaalde) burgerlijke rijksgebouwen. De interne administratieve organisatie en taakverdeling zijn echter doorheen de jaren sterk geëvolueerd en niet altijd makkelijk te achterhalen.

Het beheer van een aantal rijksgebouwen werd in 1831 toevertrouwd aan het Bestuur van Bruggen en Wegen. Deze administratie viel aanvankelijk onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken, maar werd in 1837 overgeheveld naar het nieuwe Ministerie van Openbare Werken. Zoals de naam aangaf, was het beheer van rijksgebouwen maar één van de vele opdrachten van het Bestuur van Bruggen en Wegen, dat ook belast was met de bouw, het beheer en het onderhoud van bruggen, wegen, waterwegen, haveninfrastructuur, enz. De rijksgebouwen kregen bijgevolg weinig of geen aandacht. Dit leidde met name tot problemen in Brussel en Brabant, waar logischerwijze de meeste gebouwen gesitueerd waren: het Koninklijk Paleis, het Paleis der Natie, de kantoren van de ministers en van hun diensten, de nationale musea en wetenschappelijke instellingen. Vandaar dat er in 1870 een Bijzondere Dienst der Burgerlijke Gebouwen van Brabant werd opgericht, die zich uitsluitend op deze opdracht zou concentreren. Vanaf midden jaren 1880 zou binnen het Bestuur van Bruggen en Wegen ook de centrale dienst voor burgerlijke gebouwen verder uitgebouwd worden.

Deze hybride organisatiestructuur van een hoofdbestuur met een meer gespecialiseerde buitendienst bleef bestaan tot 1946, het jaar waarin het beheer van de burgerlijke rijksgebouwen grondig gereorganiseerd werd en integraal bij het Ministerie van Openbare Werken ondergebracht werd. Een volwaardig en afzonderlijk Bestuur der Gebouwen zou op dat moment verantwoordelijk worden voor het beheer van alle rijksgebouwen in het land en zou voor elke provincie voortaan over eigen, gespecialiseerde buitendienst beschikken. De belangrijkste inspiratiebron voor deze reorganisatie was een rapport van Koninklijk Commissaris voor de Administratieve Hervorming Louis Camu uit 1939, waarin gewezen werd op het gebrek aan een gebouwenpolitiek, op de huur en aankoop van onaangepaste gebouwen evenals op de verspreide

ligging en de erbarmelijke staat van de rijksgebouwen. ²Het Bestuur der Gebouwen zou enkele belangrijke projecten realiseren, zoals de aankoop van de Residence Palace en de bouw van het Rijksadministratief Centrum.

Toch zou ook het nieuwe Bestuur der Gebouwen niet alle knelpunten kunnen oplossen. Het had te kampen met een gebrek aan financiële middelen, met een tekort aan personeel en met strenge boekhoudkundige beperkingen die bepaalden dat de ontvangsten van de verkoop of sloop van gebouwen voor de schatkist bestemd waren en niet op de begroting van de administratie ingeschreven konden worden (waardoor deze niet geneigd was gebouwen te verkopen en/of nieuwe gebouwen aan te kopen). ³De Studiecommissie voor de Hervorming van de Rijksbesturen wijdde in 1954 in haar eindrapport een volledig hoofdstuk aan de slechte staat van de rijksgebouwen. ⁴Het daaropvolgende decennium klaagde ook de Dienst voor Begrotingsenquêtes de toestand aan. ⁵De wetgever zou met de Domaniale Wet van 2 juli 1969 bepalen dat de inkomsten uit verkoop en sloop van gebouwen voortaan op de begroting van het Bestuur der Gebouwen ingeschreven konden worden om het meer financiële armslag te geven, ⁶maar dit leverde niet het verhoopte resultaat op.
7

Dit alles verklaarde waarom in 1971 de Regie der Gebouwen werd opgericht, die als instelling van openbaar nut over een grotere autonomie beschikte en soepeler kon optreden. Deze nieuwe instelling zou steeds meer taken van het Bestuur der Gebouwen overnemen. Bovendien werden als gevolg van de staatshervormingen een groot aantal gebouwen en terreinen naar de gemeenschappen en gewesten overgeheveld. Het Bestuur der Gebouwen werd uiteindelijk op 1 januari 1990 helemaal opgeheven: de enkele overblijvende taken werden integraal aan de Regie der Gebouwen overgedragen.

BEVOEGDHEDEN EN ACTIVITEITEN

⁸Het koninklijk besluit van 29 augustus 1831 bepaalde dat het Bestuur van Bruggen en Wegen onder meer de leiding had van de openbare werken die in het Rijk voor rekening van de dienst der burgerlijke gebouwen uitgevoerd werden. Het toezicht op de gebouwen die aan andere administraties

2 CAMU L., Deuxième rapport sur la réforme administrative. Rapport sur les bâtiments des administrations centrales de l'Etat, Brussel, 1937. Zie ook: De Regie der Gebouwen gisteren, vandaag, morgen..., Brussel, 1978, pp. 15-23.

3 De Regie der Gebouwen gisteren, vandaag, morgen..., Brussel, 1978, pp. 28-29.

4 Verslag van de Studiecommissie voor de Hervorming van de Rijksbesturen, Brussel, april 1954.

5 Enquête betreffende de gebouwen door het rijk gehuurd in de Brusselse agglomeratie, Brussel, 1967.

6 Domaniale Wet van 2 juli 1969 (BS, 19/07/1969, p. 7153).

7 De Regie der Gebouwen en haar historisch, wetenschappelijk en cultureel patrimonium. La Régie des Bâtiments et son patrimoine historique, scientifique et culturel, Brussel, 1991, p. 17.

8 VELLE K., Het Ministerie van Openbare Werken (1837-1990). II. Bevoegdheden, Brussel, 1993, pp. 604-613.

toebehoorden, maar desondanks een algemeen belang hadden, ressorteerde eveneens onder dit bestuur. ⁹Het Bestuur van Bruggen en Wegen was dus verantwoordelijk voor het beheer van de burgerlijke rijksgebouwen, voor zover deze niet onder de bevoegdheid van andere ministeries vielen, zoals het Ministerie van Justitie (justitiepaleizen, gevangenissen, instellingen van zwakzinnigen), het Ministerie van Openbaar Onderwijs (schoolgebouwen en universiteiten) en het Ministerie van Verkeerswezen (stations, postgebouwen, enz.). Het beheer van de militaire gebouwen (versterkingen, kazernes, enz.) was dan weer een bevoegdheid van de genie. De provinciewet van 30 april 1836 bepaalde tot slot in artikel 70, 4° dat de staat verantwoordelijk was voor de huur en het onderhoud van de gebouwen waarin de provinciegouverneurs en hun diensten waren ondergebracht én voor het onderhoud en de vernieuwing van het meubilair: uit besprekingen van de begroting van het Ministerie van Openbare Werken omtrent het midden van de 19de eeuw blijkt dat deze taak eveneens aan het Bestuur van Bruggen en Wegen was toevertrouwd. ¹⁰

Het beheer van rijksgebouwen was aanvankelijk maar één van de vele opdrachten van het Bestuur van Bruggen en Wegen. Tijdens de tweede helft van de 19de eeuw ontstonden er in de schoot van deze administratie geleidelijk aan gespecialiseerde diensten die zich uitsluitend zouden concentreren op de aankoop, de bouw, de verbouwing en het onderhoud van de burgerlijke rijksgebouwen. Volgens de *Annuaire de l'Administration des Ponts et Chaussées* van 1902 waren de diensten voor rijksgebouwen concreet belast met de volgende opdrachten: onderhoud en herstel van de paleizen, van het justitiepaleis van Brussel en van de monumenten en gebouwen van de staat; verbeterings-, uitbreidings- en restauratiewerken; aankoop van meubels; aanleg en onderhoud van parken en squares; aankoop van gebouwen en stukken voor publieke feesten en ceremoniën; bouw en onderhoud van rijksnormaalscholen. ¹¹Het justitiepaleis van Brussel en de rijksnormaalscholen vormden dus de uitzondering op de regel dat de gerechtsgebouwen en schoolgebouwen respectievelijk door het Ministerie van Justitie en het Ministerie van Onderwijs werden beheerd. Het koninklijk besluit van 18 maart 1913 zou ook de bevoegdheid inzake het beheer van de rijkswacht- en legerkazernes aan het Bestuur van Bruggen en Wegen toewijzen. ¹² Het koninklijk besluit van 23 oktober 1946 bepaalde dat het nieuwe Bestuur der Gebouwen voortaan verantwoordelijk was voor het beheer van alle rijksgebouwen en dat het in dat kader onder meer belast werd met: de studie en het (laten) opmaken van bouwontwerpen en met de leiding, het toezicht en de keuring van de desbetreffende werken; de studie en het (laten) opmaken van de ontwerpen tot uitbreiding of verbetering van bestaande gebouwen en de leiding, het toezicht en de keuring van dergelijke werken; het toezicht over

9 Koninklijk besluit van 29 augustus 1831 (niet gepubliceerd in BS). Zie ook: *De Regie der Gebouwen gisteren, vandaag, morgen...*, Brussel, 1978, p. 12.

10 Parl. Hand. Kamer, 01/04/1847, p. 1390.

11 *Annuaire de l'Administration des Ponts et Chaussées*, Brussel, 1902, p. 5.

12 Koninklijk besluit van 18 maart 1913 houdende overgang tot het Beheer van Bruggen en Wegen der diensten van zekere militaire gebouwen (BS, 20/03/1913/1913, p. 1861).

de gebouwen en de uitvoering van onderhoudswerken en grote herstellingen; de studie en het opmaken van de ontwerpen voor centrale verwarmings- en luchtverversingsinstallaties én hun inrichting en onderhoud; de installatie, de controle en het onderhoud van elektrische installaties (verlichting, liften, interne telefonie, enz.).¹³

Enkele decennia later werd met de wet van 1 april 1971 de Regie der Gebouwen opgericht¹⁴ en werd het beheer van een aantal terreinen en gebouwen met enkele koninklijke besluiten aan deze instelling van openbaar nut van categorie A overgedragen¹⁵. Bovendien zou het Bestuur der Gebouwen ook als gevolg van de opeenvolgende staatshervormingen haar bevoegdheden steeds verder zien afbrokkelen. Vanaf 1983 was het bijvoorbeeld louter nog verantwoordelijk voor het Brussels Gewest. Bij de opheffing van het Bestuur der Gebouwen op 1 januari 1990 zouden de laatste resterende bevoegdheden aan de Regie overgedragen worden.

ORGANISATIE

¹⁶Het koninklijk besluit van 29 augustus 1831 richtte het Bestuur van Bruggen en Wegen op bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. ¹⁷Deze dienst werd in 1837 naar het Ministerie van Openbare Werken overgeheveld, waarbinnen het de 1ste afdeling Wegen vormde. Bij een reorganisatie van het ministerie in 1850 werd deze afdeling samengevoegd met de afdeling Mijnen tot het Bestuur der Bruggen en Wegen en van de Mijnen, met twee eronder ressorterende bureaus: het 1ste Bureau was in deze nieuwe organisatiestructuur verantwoordelijk voor het onderhoud van de wegen, de verkeerspolitie, de tollens, de aanplantingen, de subsidies voor de aanleg van wegen én voor de bouw en het onderhoud van rijksgebouwen. Dit Bureau werd vervolgens op zijn beurt in 1862 omgevormd tot het Bestuur der Wegen en der Burgerlijke Gebouwen. Deze beginjaren werden overigens gekarakteriseerd door een verregaande decentralisatie en door de polyvalentie van het personeel. Er was niet echt sprake van een volwaardig centraal bestuur, aangezien de meeste openbare werken gerealiseerd werden door de provinciale diensten. De ingenieurs en architecten waren ook verantwoordelijk voor de meest diverse

13 Koninklijk besluit van 23 oktober 1946 tot het samenbrengen in het Departement van Openbare Werken van de bevoegdheden betreffende de Rijksgebouwen (BS, 27/11/1946, p. 9668).

14 Wet van 1 april 1971 houdende oprichting van een Regie der Gebouwen (BS, 27/05/1971, p. 6795). De nieuwe instelling zou echter pas effectief van start gaan op 1 juli 1971: koninklijk besluit van 17 juni 1971 tot vaststelling van de datum van inwerkingtreding van de wet van 1 april 1971 (BS, 26/06/1971, p. 8196).

15 Koninklijk besluit van 2 augustus 1972 houdende goedkeuring van de lijst der terreinen, gebouwen en aanhorigheden, als bedoeld in artikel 19 van de wet van 1 april 1971 houdende oprichting van een Regie der Gebouwen (BS, 23/08/1972, p. 9167) en koninklijk besluit van 13 september 1973 tot wijziging en aanvulling van het koninklijk besluit van 2 augustus 1972 (BS, 19/10/1972, p. 11849).

16 VELLE K., Het Ministerie van Openbare Werken (1837-1990). I. Organisatie, Brussel, 1993, pp. 224-342.

17 Koninklijk besluit van 29 augustus 1831 (niet gepubliceerd in BS).

openbare werken, waarbij de rijksgebouwen geen prioriteit vormden. Zoals reeds in een vorig onderdeel is gesignaleerd, leidde dit vooral in Brussel en Brabant tot problemen.¹⁸

Het koninklijk besluit van 9 april 1870 richtte bij het hoofdbestuur van Bruggen en Wegen een Bijzondere Dienst der Burgerlijke Gebouwen van Brabant op, die het beheer van de burgerlijke rijksgebouwen overnam van de Brabantse buitendienst.¹⁹ De personeelsformatie van deze dienst werd vastgelegd met het koninklijk besluit 8 juni 1870²⁰ en werd de daaropvolgende jaren steeds verder uitgebreid.²¹ Het ministerieel besluit van 28 juni 1884 had ondertussen bepaald dat deze dienst de bouwontwerpen aan de hogere autoriteiten moesten voorleggen, evenals de algemene zaken. Het bevatte een bijlage met een lijst van al de burgerlijke rijksgebouwen die door de dienst beheerd werden.²² Het beheer van de weinige rijksgebouwen in de andere provincies bleef onder de andere, algemene buitendiensten van het bestuur ressorteren.

Niet veel later werd ook de centrale, coördinerende dienst voor burgerlijke gebouwen verder uitgebouwd. Vanaf 1886 was het 1ste Bestuur der Wegen en der Burgerlijke Gebouwen onderverdeeld in een 1ste afdeling der Wegen en een 2de afdeling der Burgerlijke Gebouwen. Het feit dat het koninklijk besluit van 2 september 1881 voordien een vierde ambt van inspecteur-generaal had ingesteld voor het toezicht op de gebouwen was ook een bewijs van het groeiende takenpakket.²³ De in 1886 voor het hoofdbestuur ingevoerde organisatiestructuur bleef uiteindelijk in grote lijnen van kracht tot 1919, toen een Algemeen Bestuur der Wegen, Burgerlijke Gebouwen, Kazernering van de Rijkswacht werd opgericht, met daarbinnen een 1ste Bestuur der Wegen en Toepassingen der Elektriciteit, een 2de Bestuur der Burgerlijke Gebouwen, een 2de Bestuur der Bestuurlijke Gebouwen en een 3de Bestuur der Gebouwen en Kazernering van de Rijkswacht. Deze organisatiestructuur werd in de loop van de jaren 1920 en 1930 vereenvoudigd en vanaf 1927 was er binnen het Bestuur van Bruggen en Wegen één enkel Bestuur der Gebouwen actief (met een intermezzo in de periode 1930-1936).

Voorts mag niet uit het oog verloren worden dat het Ministerie van Openbare Werken verschillende malen betrokken was bij grootschalige hergroeperingen van de verschillende ministeries. Zo werd het Bestuur der Bruggen en Wegen met het koninklijk besluit van 4 augustus 1882 overgeheveld naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken, maar zou het met het koninklijk besluit van 16 juni 1884 opnieuw bij een gereorganiseerd Ministerie van Landbouw, Industrie en Openbare Werken ingedeeld worden. De diensten voor openbare

18 De Regie der Gebouwen gisteren, vandaag, morgen..., Brussel, 1978, p. 12.

19 Koninklijk besluit van 9 april 1870 (BS, 17/06/1870, p. 2229).

20 Koninklijk besluit van 8 juni 1870 (BS, 17/06/1870, p. 2229).

21 Koninklijk besluit van 11 juni 1872 (BS, 19/06/1872, p. 1758), koninklijk besluit van 20 september 1875 (niet gepubliceerd in het BS) en 31 oktober 1879 (BS, 12/11/1879, p. 3914) en koninklijk besluit van 30 november 1889 (BS, 02-03/12/1889, p. 3426). Dit laatste koninklijk besluit voorzag uiteindelijk 26 technische ambtenaren (architecten, tekenaars en bewakers) en 11 administratieve ambtenaren (klerken en bodes).

22 Ministerieel besluit van 28 juni 1884 (Algemeen Rijksarchief, Ministeriële Besluiten, nr. 23).

23 Koninklijk besluit van 2 september 1881 (BS, 03/09/1881, p. 3137).

werken werden in 1899 bij het Ministerie van Financiën ondergebracht, maar vormden vanaf 1907 opnieuw een afzonderlijk Ministerie van Openbare Werken.

Na de Tweede Wereldoorlog zou een gespecialiseerde gebouwenadministratie het licht zien. Vanaf 1946 werden alle bevoegdheden inzake de rijksgebouwen bij het Ministerie van Openbare Werken ondergebracht en werd er een Bestuur der Gebouwen opgericht, dat op dezelfde hoogte stond als het Bestuur der Bruggen en Wegen.²⁴ Het gebouwenbeheer was dus voor de eerste maal in de geschiedenis volledig losgekoppeld van het beheer van de wegen. Naast de centrale diensten van het nieuwe Bestuur der Gebouwen waren er negen provinciale directies, maar later zou het aantal buitendiensten nog verder toenemen.²⁵ De Bijzondere Dienst der Burgerlijke Gebouwen van Brabant werd op dat moment afgeschaft en opgevolgd door de Directie der Gebouwen van Brussel.²⁶

De oprichting van de Regie der Gebouwen in 1971 bracht belangrijke organisatorische veranderingen met zich mee. Het koninklijk besluit van 30 augustus 1972 reorganiseerde de diensten van het Bestuur der Gebouwen en paste hun ambtsgebieden aan.²⁷ Vanaf 1983 was het Bestuur der Gebouwen enkel nog verantwoordelijk voor het beheer en het onderhoud van de gebouwen in het Brussels Gewest. Het Bestuur zou uiteindelijk in uitvoering van de programmawet van 22 december 1989 op 1 januari 1990 definitief opgeheven worden.²⁸

-
- 24 Koninklijk besluit van 23 oktober 1946 tot het samenbrengen in het Departement van Openbare Werken van de bevoegdheden betreffende de Rijksgebouwen (BS, 27/11/1946, p. 9668). Het Besluit van de Secretarissen-generaal van 8-9 augustus 1940 (BS, 19-20/08/1940) had deze bevoegdheden voordien reeds overgeheveld, maar aangezien alle tijdens de bezetting genomen besluiten na de oorlog nietig werden verklaard, moest er een nieuwe regeling uitgevaardigd worden.
- 25 Besluit van de Regent van 15 september 1948 houdende vaststelling van het aantal van de uitvoeringsdiensten van het Bestuur der Gebouwen (BS, 02/10/1948, p. 7937). De tekst van dit koninklijk besluit zou in de jaren 1950 en 1960 nog verschillende malen aangepast worden.
- 26 Het koninklijk besluit van 9 april 1870 werd niet expliciet afgeschaft. Het inrichtingsreglement van het Bestuur van Bruggen en Wegen van 5 februari 1930 verwees in art. 35 naar de Bijzondere dienst der burgerlijke gebouwen van de hoofdstad en omstreken, dus de veronderstelling luidt dat deze ook na 1930 nog actief was.
- 27 Koninklijk besluit van 30 augustus 1972 tot vaststelling van het aantal en van het ambtsgebied van de uitvoeringsdiensten van het Bestuur der Gebouwen (BS, 23/09/1972, p. 10453). De tekst van dit koninklijk besluit zou in de jaren 1970 en 1980 nog verschillende malen aangepast worden.
- 28 Programmawet van 22 december 1989, art. 333-337 (BS, 30/12/1989, p. 21382) en koninklijk besluit van 13 augustus 1990 tot vaststelling van de modaliteiten van overdracht van bepaalde personeelsleden van het Ministerie van Openbare Werken en van het Wegenfonds aan de Regie der Gebouwen (BS, 06/11/1990, p. 2946).

ARCHIEF

GESCHIEDENIS

De kaarten en plattegronden van de rijksgebouwen werden oorspronkelijk bewaard in de kantoren van het Bestuur van Bruggen en Wegen, van het latere Bestuur der Gebouwen en van de huidige Regie der Gebouwen. Wegens hun afwijkend formaat werden deze niet samen met de overige archiefbescheiden bewaard, maar afzonderlijk opgeborgen. Het Bestuur van Bruggen en Wegen en de Bijzondere Dienst der Burgerlijke Gebouwen van Brabant waren aanvankelijk gevestigd in een gebouw aan de Leuvenseweg in het centrum van Brussel, ²⁹waar speciale kasten voor de kaarten en plattegronden waren geïnstalleerd (zie onderdeel VII.A. met illustraties). De centrale diensten van het pas opgerichte Bestuur der Gebouwen verhuisden rond 1949 samen met andere diensten van het Ministerie van Openbare Werken naar het Residence Palace-complex aan de Wetstraat. ³⁰De Brusselse buitendiensten waren midden jaren 1960 ondergebracht in een nabijgelegen gebouw aan de Wetstraat, verhuisden vervolgens begin jaren 1970 naar kantoren in de Koningsstraat en vestigden zich uiteindelijk begin jaren 1980 in een gebouw aan de Troonstraat, waar de plannen blijkbaar in een kleine kelderruimte werden bewaard. Nog andere medewerkers waren ter plaatse in de belangrijkste gebouwencomplexen ondergebracht, zoals het Rijksadministratief Centrum of het Muntcentrum. Uiteindelijk zouden zowel de centrale diensten als de Brusselse buitendiensten van de Regie der Gebouwen bij de aanvang van de 21ste eeuw naar een kantoorcomplex aan de Gulden Vlieslaan verhuizen.

Het is niet duidelijk of de kaarten en plattegronden uit de periode vóór de Tweede Wereldoorlog afkomstig zijn uit het archief van de centrale dienst voor rijksgebouwen of uit dat van de Brabantse buitendienst. Vele dragen het opschrift "Bijzondere Dienst der Burgerlijke Gebouwen van Brabant" en het bewaard gebleven ontwerp van de archiefkasten geeft aan dat het hoofd van deze buitendienst grote aantallen kaarten en plattegronden beheerde. Daartegenover staat dat zowel uit het eerder aangehaalde ministerieel besluit van 28 juni 1884 als uit het bewaard gebleven archief blijkt dat de buitendienst de kaarten en plattegronden voor verdere opvolging naar het hoofdbestuur opstuurde en dat de aangebrachte codes identiek zijn aan deze van de dossiers van het hoofdbestuur. Het zou ook de aanwezigheid verklaren van kaarten en plattegronden van gebouwen in andere provincies.

De oorspronkelijke ordening van de kaarten en plattegronden blijft ook een raadsel: ze zijn tot de jaren 1930 voor elk gebouwencomplex voorzien van een code met één letter en een volgnummer (bijvoorbeeld: A3, B17, C50, enz.), maar deze codes vertonen geen enkele logica. Een in een ander archief van het Bestuur der Bruggen en Wegen aangetroffen register met een *classement des*

29 Annuaire administratif, Brussel, 1908, pp. 110-11.

30 Annuaire administratif, Brussel, 1949, pp. 277-282.

plans geeft wel enkele aanwijzingen (zie onderdeel VII.A met illustraties).³¹ Dit ordeningsplan dateert uit de periode vóór 1885 en hanteert een andere codering, maar de codes verwijzen blijkbaar naar de *classeurs* waarin de kaarten en plattegronden waren opgeborgen: het is aannemelijk dat dit systeem ook na 1885 (in gewijzigde vorm) is toegepast. Diezelfde codes werden overigens ook gehanteerd om de dossiers te identificeren en te ordenen (zie onderdelen IV.E. en V.A.).

VERWERVING

Vrijwel alle kaarten en plattegronden zijn in 2004 door de Brusselse buitendiensten van de Directie Brussel II van de Regie der Gebouwen aan het Algemeen Rijksarchief overgedragen in uitvoering van de bepalingen van de Archiefwet en naar aanleiding van de nakende verhuis van de desbetreffende diensten van de Troonstraat naar de Gulden Vlieslaan. De plannen van het Paleis te Laken met code C45 zouden volgens het overbrengingsdossier overgebracht worden naar het Beheer der Paleizen.

Een deel van de kaarten en plattegronden van het voormalige gebouw van het Rekenhof aan het Koningsplein in Brussel (inventarisnummer 139) zijn echter pas op 8 juni 2009 door twee medewerkers van de Regie der Gebouwen overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief: deze waren even voordien aangetroffen in een ontruimd bureau in het kantoorgebouw van de Regie aan de Gulden Vlieslaan en bezaten geen enkel administratief nut meer.

31 COSEMANS A. en LAVALLEYE J., Inventaire des archives de l'Administration du Waterstaat (1814-1830), d'archives du Ministère des Travaux publics (administration des Ponts et Chaussées) et des fonds Concessions de chemins de fer (etc.) et Chemins de fer vicinaux. Inventaris van het archief "Waterstaat" (1814-1830), van het archief van het Ministerie van Openbare Werken (beheer van Bruggen en Wegen) en van de fondsen Concessies van Spoorwegen (enz.) en Buurtspoorwegen, Brussel, 1975, p. 123, nr. 368.

Inhoud en structuur

INHOUD

Het archiefbestand bevat voor bijna alle in de toegang opgesomde gebouwen (met uitzondering van deze met de code A3 voor allerlei) grote aantallen kaarten, plattegronden, doorsneden en opstanden. Voor een aantal van deze gebouwen zijn er ook ontwerpen terug te vinden van de interieurdecoratie en van het meubilair. Sommige zijn in zwart-wit uitgevoerd, andere in kleur. Het bestand bevat tot slot ook een beperkt aantal blauwdrukken.

Taal en schrift van de documenten

Vrijwel alle teksten en aantekeningen op de kaarten en plattegronden uit de tweede helft van de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw zijn in het Frans opgesteld. De kaarten en plattegronden die na de Tweede Wereldoorlog zijn vervaardigd, dragen Franse of Nederlandse opschriften.

SELECTIES EN VERNIETIGINGEN

Bij de inventarisatie van het archiefbestand is er geen nadere selectie doorgevoerd: enerzijds omwille van de ouderdom en historische waarde van de kaarten en plattegronden, anderzijds wegens het gebrek aan tijd om de eventueel minder interessante stukken af te zonderen en te vernietigen.

TOEKOMSTIGE AANGROEI/AANVULLINGEN

De diensten van de Regie der Gebouwen bezitten zonder twijfel nog grote aantallen kaarten en plattegronden: deze met een historische waarde zullen in principe in uitvoering van de Archiefwet van 24 juni 1955 aan het Rijksarchief overgedragen worden eens ze hun administratief nut verloren hebben.

ORDENING

Daar de oorspronkelijke ordening (zie onderdeel B.1.) weinig logica vertoont, is er tijdens de inventarisatie voor gekozen om de kaarten en plattegronden te herordenen op basis van geografische criteria: per provincie, vervolgens per stad of gemeente en tot slot per gebouw. Deze ordening is dezelfde als deze die in de jaren 1930 bij de inventarisatie van de dossiers is toegepast (zie onderdelen IV.E. en V.A.). De twee in het archiefbestand aangetroffen pakken met kenmerk A3, die kaarten en plattegronden bevatten van verschillende gebouwen uit diverse provincies en gemeenten, werden volgens dit ordeningssysteem opgesplitst en herordend om een volledig logische ordening te bekomen. De oorspronkelijke codes worden in de toegang vermeld, omdat deze toelaten om de oorspronkelijke ordening te achterhalen en om de link te

leggen met de dossiers. De documentatie is tot slot achteraan in de toegang opgenomen, met inbegrip van enkele plattegronden van een evangelische kerk in het Franse Roubaix.

Description des séries et des éléments

I. BESTUUR DER GEBOUWEN

A. KAARTEN EN PLATTEGRONDEN VAN RIJKSGEBOUWEN

1. PROVINCIE BRABANT

A. GEMEENTE BRUSSEL

1 - 5 Algemeen Rijksarchief, Museum voor Moderne Kunst, Koninklijk Museum voor Schilderkunst, Koninklijke Bibliotheek (Museumplein). 1881-1912, 1929.

1	Eerste deel.	1 pak
2	Tweede deel.	1 pak
3	Derde deel.	1 pak
4	Vierde deel.	1 pak
5	Vijfde deel.	1 pak
6	Belgisch Staatsblad (Leuvenseweg 20-42). 1909-1954.	1 omslag
7	7 - 11 Belgische Geologische Dienst (Leopoldpark). 1936-1939. Eerste deel.	1 pak
8	Tweede deel.	1 pak
9	Derde deel.	1 pak
10	Vierde deel.	1 pak

11	Vijfde deel.	1 rol
12	Brugmann-huis (Regentlaan). 1902.	1 bouwtekening
13	Centraal station (Koningsstraat). 1889.	1 kaart
14	Centraal wapenmagazijn van de Burgerwacht (Waterloolaan). 1881.	2 plattegronden
15	Gevangenis (Miniemenstraat). [einde 19de eeuw].	1 plattegrond
16	16 - 23 Hoofdbestuur van de Post en het Zeewezen (Leuvenseweg). 1896-1904. Eerste deel.	1 pak
17	Tweede deel.	1 pak
18	Derde deel.	1 pak
19	Vierde deel.	1 pak
20	Vijfde deel.	1 pak
21	Zesde deel.	1 pak
22	Zevende deel.	1 pak
23	Achtste deel.	1 pak
24	Huis (Tribunestraat 10). [eerste helft 20ste eeuw].	1 plattegrond
25	Huis (Verenigingsstraat 5). [eerste helft 20ste eeuw].	1 plattegrond

26	Huis van weduwe Koene (Kernstraat 15). 1887.	1 omslag
27	27 - 40 Jubelparkpaleizen (Jubelpark). 1887-1910. Eerste deel.	1 pak
28	Tweede deel.	1 pak
29	Derde deel.	1 pak
30	Vierde deel.	1 pak
31	Vijfde deel.	1 pak
32	Zesde deel.	1 pak
33	Zevende deel.	1 pak
34	Achtste deel.	1 pak
35	Negende deel.	1 pak
36	Tiende deel.	1 pak
37	Elfde deel.	1 pak
38	Twaalfde deel.	1 pak
39	Dertiende deel.	1 pak
40	Veertiende deel.	1 pak
41	Justitiepaleis (Poelaertplein 1). 1893-1902.	

1 pak

- 42 Kantoor van Hypotheek- en zegelrechten (Asstraat 9-11-13-15-17).
[eerste helft 20ste eeuw].
2 plattegronden
- 43 Kleine Zavel. 1908.
1 omslag
- 44 Koninklijk Museum voor Oudheden en Wapenuitrustingen
(Hallepoort). 1913.
1 omslag
- 45 - 52 Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België -
kloostervleugel en Janletvleugel (Leopoldpark). 1881-1906.
Eerste deel.
1 pak
- 46 Tweede deel.
1 pak
- 47 Derde deel.
1 pak
- 48 Vierde deel.
1 pak
- 49 Vijfde deel.
1 pak
- 50 Zesde deel.
1 pak
- 51 Zevende deel.
1 pak
- 52 Achtste deel.
1 pak
- 53 - 74 Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België (vanaf 1948:
Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen) -
torengedouw (Leopoldpark). 1930-1970.
Eerste deel.
1 rol
- 54 Tweede deel.

		1 rol
55	Derde deel.	1 rol
56	Vierde deel.	1 rol
57	Vijfde deel.	1 rol
58	Zesde deel.	1 rol
59	Zevende deel.	1 rol
60	Achtste deel.	1 rol
61	Negende deel.	1 rol
62	Tiende deel.	1 rol
63	Elfde deel.	1 rol
64	Twaalfde deel.	1 rol
65	Dertiende deel.	1 rol
66	Veertiende deel.	1 rol
67	Vijftiende deel.	1 rol
68	Zestiende deel.	1 rol
69	Zeventiende deel.	1 rol
70	Achttiende deel.	1 rol

		1 rol
71	Negentiende deel.	1 rol
72	Twintigste deel.	1 pak
73	Eenentwintigste deel.	1 pak
74	Tweëntwintigste deel.	1 pak
75	Koninklijk Paleis (Paleizenplein). 1905-1906.	1 pak
76	76 - 78 Koninklijk Paleis - Hotel Bellevue (Paleizenplein). 1897-1913, 1924-1928. Eerste deel.	1 pak
77	Tweede deel.	1 pak
78	Derde deel.	1 pak
79	Koninklijke stallingen (Naamsestraat). 1876.	1 pak
80	Middenschool van hoefsmederij (Léon Delacroixstraat). 1931.	1 omslag
81	Ministerie van Arbeid (Wetstraat 19-21). 1902-1904.	1 pak
82	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs (Leuvenseweg). 1901-1907.	1 pak
83	Ministerie van Buitenlandse Zaken (Wetstraat en Leuvenseweg). 1881-1930.	1 pak

84	84 - 85 Ministerie van Financiën (Wetstraat 9-11 en Henri Beyaertstraat 5). 1896-1903. Eerste deel.	1 pak
85	Tweede deel.	1 pak
86	86 - 87 Ministerie van Justitie (Hertogstraat 55). 1891-1911. Eerste deel.	1 pak
87	Tweede deel.	1 pak
88	Ministerie van Justitie (Poelaertplein 3). 1959.	1 omslag
89	Ministerie van Koloniën (Wetstraat 65). 1909.	1 pak
90	90 - 109 Ministerie van Landsverdediging - Militair Hospitaal (Kroonlaan). 1954-1965. Eerste deel.	1 rol
91	Tweede deel.	1 rol
92	Derde deel.	1 rol
93	Vierde deel.	1 rol
94	Vijfde deel.	1 rol
95	Zesde deel.	1 rol
96	Zevende deel.	1 rol
97	Achtste deel.	1 rol

		1 rol
98	Negende deel.	1 rol
99	Tiende deel.	1 rol
100	Elfde deel.	1 rol
101	Twaalfde deel.	1 rol
102	Dertiende deel.	1 rol
103	Veertiende deel.	1 rol
104	Vijftiende deel.	1 rol
105	Zestiende deel.	1 rol
106	Zeventiende deel.	1 rol
107	Achttiende deel.	1 rol
108	Negentiende deel.	1 rol
109	Twintigste deel.	1 rol
110	110 - 113 Ministerie van Nijverheid en Arbeid (Dwarsstraat 1, nu: Wetstraat). 1895-1899. Eerste deel	1 pak
111	Tweede deel.	1 pak
112	Derde deel.	

		1 pak
113	Vierde deel.	1 pak
114	Ministerie van Oorlog (Wetstraat 2 en Koningsstraat 5). 1903-1911.	1 pak.
115	Ministerie van Openbare Werken - Bestuur van Bruggen en Wegen (Leuvenseweg 33). 1895-1901.	1 pak
116	Ministerie van Spoorwegen, Posterijen en Telegrafie (Leuvenseweg). 1888.	1 pak
117	Muziekconservatorium - demonteerbare scène concertzaal (Regentschapsstraat). [eerste helft 20ste eeuw].	1 omslag
118	Nijverheidsmuseum (Augustijnenstraat). 1881.	1 omslag
119	Paleis der Academiën (Hertogstraat). 1860-1908.	1 omslag
120	120 - 126 Paleis der Natie (Wetstraat). 1885-1906. Eerste deel.	1 pak
121	Tweede deel.	1 pak
122	Derde deel.	1 pak
123	Vierde deel.	1 pak
124	Vijfde deel.	1 pak
125	Zesde deel.	1 pak
126	Zevende deel.	1 pak

127	127 - 133 Posterijen en Telegrafie (Muntplein). 1885-1890. Eerste deel.	1 pak
128	Tweede deel.	1 pak
129	Derde deel.	1 pak
130	Vierde deel.	1 pak
131	Vijfde deel.	1 pak
132	Zesde deel.	1 pak
133	Zevende deel.	1 pak
134	Protestantse tempel (Regentschapsstraat). 1884.	1 omslag
135	135 - 137 Provinciebestuur (Eikstraat). 1907-1908. Eerste deel.	1 pak
136	Tweede deel.	1 pak
137	Derde deel.	1 pak
138	Rekenhof - archiefmagazijn (Karmelietenstraat). 1888.	2 plannen
139	139 - 141 Rekenhof (Koningsplein). 1893-1920. Eerste deel.	1 pak
140	Tweede deel.	1 pak

141	Derde deel.	1 pak
142	142 - 143 Rijksplantentuin (Kruidtuinlaan). 1898-1907. Eerste deel.	1 pak
143	Tweede deel.	1 pak
144	144 - 145 Rijkswachtkazerne mobiel legioen (Generaal Jacqueslaan). [20ste eeuw]. Eerste exemplaar.	1 band
145	Tweede exemplaar.	1 band
146	Rijkswachtkazerne De Witte De Haelen (Generaal Jacqueslaan). [20ste eeuw].	1 band
147	Wiertzmuseum (Wiertzstraat). 1865.	1 plattegrond
 <i>B. ANDERE GEMEENTEN</i>		
148	148 - 164 Anderlecht - Kuregem, Veeartsenijschool. 1891-1912. Kadaster, algemene plattegronden.	1 pak
149	Riolering, afsluitingsmuur, smeedijzerwerk, schrijnwerk, schoorsteenmantels, rolluiken, plafonds.	1 pak
150	Gebouw van de administratie (A).	1 pak
151	Gebouw van de directeur (B).	1 omslag
152	Gebouw van de pedel en de boekhouder (C).	1 omslag

153	Vaccinbureau (D).	1 omslag
154	Klein ziekenhuis (E).	1 omslag
155	Groot ziekenhuis (F).	1 pak
156	Veevoederpakhuis (H).	1 omslag
157	Hoefsmederij en veevoederpakhuis (I).	1 omslag
158	Woonhuis van de repetitor (J).	1 omslag
159	Gebouw van de pathologie en van de zoötechniek (K).	1 pak
160	Gebouw en annex van de fysiologie en van de histologie (L).	1 pak
161	Gebouw van de anatomie (M).	1 omslag
162	Lazaret (N).	1 omslag
163	Gebouw van de denaturisatie (P), riolering en inspectieputten.	1 omslag
164	Diverse gebouwen.	1 pak
165	Laken, Onze-Lieve-Vrouwekerk. 1894-1912.	1 pak
166	Schaarbeek, Nationale Schietstand. 1901.	1 pak
167	Sint-Gillis, Munthof (Munthofstraat). [1899-1919].	1 pak
168	Sint-Gillis, warenmagazijn (Charleroise Steenweg). 1885.	1 omslag

-
169	Tervuren, Congo Museum en park (Leuvensesteenweg). 1886-1925.	1 pak
170	170 - 175 Ukkel, Koninklijke Sterrenwacht. 1882-1907.
Eerste deel.	1 pak
171	Tweede deel.	1 pak
172	Derde deel.	1 pak
173	Vierde deel.	1 pak
174	Vijfde deel.	1 pak
175	Zesde deel.	1 pak
176	2. PROVINCIE HENEGOUWEN
La Louvière, scheepslift. 1882.	1 pak
177	3. PROVINCIE LIMBURG
Hasselt, rijksnormaalschool. 1883.	1 omslag
178	4. PROVINCIE LUXEMBURG
Aarlen, regionale landbouwwedstrijd. 1891-1892.	1 pak
179	Virton, rijksnormaalschool. 1880.	1 omslag
180	5. PROVINCIE NAMEN

180 - 181 STAD NAMEN, PROVINCIEBESTUUR. 1883-1886.
Eerste deel. | 1 omslag |

181	Tweede deel.	1 omslag
182	Stad Namen, rijksnormaalschool. 1882.	1 omslag
183	6. PROVINCIE OOST-VLAANDEREN Gent, provinciebestuur - aankoop aanpalende percelen. 1887.	1 plattegrond
184	Gent, rijksnormaalschool. 1882-1884.	1 pak
185	Gent, rijksnormaalschool (Academiestraat). 1884.	1 omslag
186	<i>186 - 192 GENT, RIJKSCENTRUM VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK VAN HET MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VAN HET MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING. 1980-1982.</i> Eerste deel.	1 rol
187	Tweede deel.	1 rol
188	Derde deel.	1 rol
189	Vierde deel.	1 rol
190	Vijfde deel.	1 rol
191	Zesde deel.	1 rol
192	Zevende deel.	1 rol
193	7. PROVINCIE WEST-VLAANDEREN Oostende, haven. 1886.	1 kaart

B. DOCUMENTATIE

- 194 Roubaix (Frankrijk), plattegronden van een evangelische kerk. [laatste helft 19de eeuw]. 1 omslag
- 195 Documentatie "Appareils Cabuy", sanitair. 1890. 1 omslag
- 196 Documentatie "Système Beduwé" en "Fernand Detraux", verwarmingssystemen. [laatste helft 19de eeuw]. 1 omslag
- 197 "Carte de la production, par commune, des carrières de la Belgique pendant l'année 1878, dressée à l'aide des statistiques officielles et de renseignements spéciaux recueillis par M.F. Jochams, Inspecteur général des mines par Adolphe Firket, ingénieur de 1ère classe au corps des mines, répétiteur de minéralogie et de géologie à l'école des mines de Liège" [1881]. 1 kaart
- 198 "Documents classés de l'art dans les Pays-Bas du Xème au XVIIIème siècle, recueillis et reproduit par J. J. Van Ysendyck, architecte. 3ème série". 1888. 1 pak